

**ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. Ю. ФЕДЬКОВИЧА**

Геник Микола Антонович

940.5 /4 Укр./

**УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ У ДІЯЛЬНОСТІ
ПОЛЬСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ
(1920-1926)**

07.00.02. — Всесвітня історія

Автореферат

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук**

Чернівці — 1997

АВ 39.027

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Прикарпатському університеті ім. В. Стефаника,
Міністерство освіти України.

Науковий керівник — доктор історичних наук, професор
Кугутяк Микола Васильович,
декан історичного факультету Прикарпатськ
університету ім. В. Стефаника.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор
Троян Сергій Станіславович,
професор кафедри всесвітньої історії
і політології Чернівецького державного
університету ім. Ю. Фельковича.

кандидат історичних наук, доцент
Красівський Орест Якубович,
докторант Інституту національних відносин
і політології НАН України.

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00737642 (Т)

Провідна установа — **кафедра історії слов'янських народів
Волинського державного університету ім. Лесі Українки (м. Луцьк)**

Захист відбудеться 26 грудня 1997 р. о годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д 76.051.03. у Чернівецькому
державному університеті ім. Ю. Фельковича за адресою: 274000,
м. Чернівці, вул. Кафедральна, 2 (14 корпус).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Чернівецького
державного університету ім. Ю. Фельковича за адресою: 274000,
м. Чернівці, вул. Лесі Українки, 23.

Автореферат розісланий 25 листопада 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Жалоба І.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проголошення незалежності України та активний вихід молодій держави на міжнародну арену актуалізували тематику дослідження місця і ролі українського питання* у світовій геополітиці. Одним з ключових моментів у цьому комплексі проблем є вивчення польської політики в українському питанні. Інтерес до теми посилюється наявністю вигідних перспектив двостороннього співробітництва у Центральній-Східній Європі на сучасному етапі та встановленням відносин стратегічного партнерства.

Розуміння основних доктрин, напрямків і цілей східної політики Польщі в сучасних реаліях є утруднене без вивчення етапів їхнього формування, особливо на початку Другої Речіпосполитої, коли у напруженому протистоянні проходило опрацювання концепцій політики в українському питанні. Вирішальну роль при формуванні національної політики в період парламентаризму здійснювали політичні партії, які становили первинну ланку у цьому процесі, а урядова політика складала рівнодійний вектор різних політичних сил з урахуванням співвідношення їхнього впливу.

Таким чином, суспільно-політична актуальність та нерозробленість згаданої проблеми в історіографії обумовили вибір теми.

Предметом дослідження є закономірності формування і реалізації політики польських політичних партій в українському питанні та відображення у ній об'єктивного процесу суспільного розвитку. **Об'єктом дослідження** виступають концептуальні підходи польських політичних партій до українського питання і їх практична реалізація.

Хронологічні рамки дослідження становлять період 1920-1926 років. Нижня межа — це завершення польсько-радянської війни, яке означало утвердження польського панування на „східних кресах“ та перемогу інкорпоративізму над федералізмом. Верхню межу становить травневий переворот 1926 р., який завершив період парламентаризму, вніс кардинальні зміни в структуру влади, партійно-політичну систему і концепції урядової політики в українському питанні.

Стан наукової розробки проблеми. Дослідження процесу формування національної політики Польської держави розпочалося ще у міжвоєнний період. У зв'язку з тим, що українське питання становило об'єкт гострої міжнародної та ідеологічної боротьби, українські політики (С. Томашівський, М. Лозинський, І. Кедрин та інші) у своїх працях обґрунтовували

*Під „українським питанням“ мається на увазі комплекс національно-політичних та соціально-економічних проблем східноєвропейського регіону, пов'язаних з національно-визвольною боротьбою українського народу за незалежність, державність та соборність.

необхідність розв'язання даної проблеми згідно з правом українського народу на самовизначення! Недоступність і обмеженість джерельної бази, пропагандистський характер більшості з цих видань зумовили односторонність висвітлення багатьох аспектів формування національної політики Польської держави.

Радянська історіографія міжвоєнного періоду (В. Пічета, В. Мінаєв та інші) тенденційно підходила до оцінки національної політики Другої Речіпосполитої, стараючись обґрунтувати зовнішньополітичні заходи СРСР щодо західноукраїнських земель. З політичних сил Польщі тільки політика ліворадикальних сил знаходила позитивне висвітлення².

Загальний стан українського питання у Другій Речіпосполитій подано також у роботах польських політологів (Р. Ружицького (М. Фелінського), С. Лося та інших), завданням яких була апологетика курсу національної політики³. У цей же період було видано кілька довідників з проблем польського суспільно-політичного руху, з-поміж яких особливо варто виділити працю А. Белціковської, яка містить вичерпні лаконічні відомості з історії політичних партій. подає їхні програми і уривки з найважливіших резолюцій⁴. Появлялися також роботи, присвячені дослідженню позицій окремих польських партійних діячів щодо української проблеми, зокрема, вивченням поглядів соціаліста Л. Василевського займалися А. Лотоцький і С. Папроцький⁵.

Таким чином, історіографія міжвоєнного періоду не пододала етапу нагромадження фактів і описовості, а згаданої проблеми торкалася епізодично і тенденційно.

У післявоєнний період у радянській історіографії внаслідок ідеологічного тиску предмет досліджень обмежувався темою співпраці ліворадикальних рухів обох національностей та еволюцією національної політики

1. Лозинський М. Теперішній стан будови Української Держави і задачі західно-українських земель.- Женева, 1924; Tomaszewski S. Dziesięć lat kwestii ukraińskiej w Polsce // Sprawy Narodowościowe.- 1929.- N 3-4; Kedryn I. Ewolucja stosunków polsko-ukraińskich // Biuletyn polsko-ukraiński.- 1936.- 21 czerw; та ін.
2. Мінаєв В. Западная Белоруссия и Западная Украина под гнетом панской Польши.- М., 1939; Политические партии в Польше, Западной Белоруссии и Западной Украине/ под ред. С. Скульського.- Минск, 1935; та інші.
3. Фелінський М. Українці у відродженій Польщі.- Варшава; Львів, 1931; Łoś S. O konstruktywną politykę na Rusi Czerwonej.- Warszawa, 1932; тощо.
4. Bełcikowska A. Stronnictwa i związki polityczne w Polsce.- Warszawa, 1925.
5. Łotocki A. Leon Wasilewski o sprawie ukraińskiej // Ku czci Leona Wasilewskiego.- Warszawa, 1937.- S. 25-29; Paprocki S. J. Leon Wasilewski jako badacz zagadnień narodowościowych // Ibidem.- S. 13-23.

польських комуністів. Цій проблематиці присвячені праці М. М. Кравця, В.М. Курила, І.С. Яжборовської, Л.Я. Корнійчука та інших істориків⁶. Загальний стан польсько-українських відносин міжвоєнного періоду і окремі аспекти впливу польських політичних партій на формування урядової політики в українському питанні проаналізовано у фундаментальних працях Ю.Ю.Сливки, С.А. Макарчука та ін.⁷

Після проголошення незалежності України з'явилися умови для подолання деяких упущень вітчизняної історіографії і всебічного розгляду проблем польсько-українських відносин. Це стосується об'єктивної оцінки політики польських демократичних сил в українському питанні, яка дана в роботах В.І. Ярового, М.В. Кугутяка, Л.О. Зашкільняка, З.А. Баран та ін.⁸

Історіографія української діаспори (С. Ярославин, С. Ріпецький, М.Сивіцький та ін.), розвиваючись в умовах гострої ідеологічної боротьби та недостатньої джерельної бази, наголошувала переважно на анти-українській спрямованості політики Другої Речіпосполитої і не заглиблювалася у вивчення позицій окремих політичних сил⁹.

Внаслідок специфіки теми та особливостей історичного розвитку у

6. Курило В.М. Кравець М.М. Єдність українських і польських трудящих у революційній боротьбі (1924-1926) // Укр. іст. журнал.- 1975.- № 1; Корнійчук Л.Я. Становище трудящого селянства західних областей України під владою панської Польщі (1920-1939).- К., 1957; Яжборовская И.С. Идейное развитие польского революционного рабочего движения (Конец XIX — первая четверть XX в).- М., 1973; та інші.
7. Сливка Ю.Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920-1939).- К. 1985; Макарчук С.А. Этно-социальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма.- Львов, 1983; та інші.
8. Яровий В. І. Історія західних та південних слов'ян у ХХ ст. Курс лекцій.- К., 1996; Кугутяк М.В. Галичина: сторінки історії.- Івано-Франківськ, 1993; Зашкільняк Л.О. Українське питання в працях і діяльності Леона Василевського // Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість.- К., 1993.- С. 142-150; Zaszkielniak L. Stosunki polsko-ukrainskie w XX wieku: analiza i interpretacja // Polska-Niemcy-Ukraina w Europie.- Rzeszów, 1996.- S. 187-202; Баран З.А. Українське питання у політиці польських партій міжвоєнного періоду (1918-1939) // Вісник Львівського ун-ту. Серія історична.- Вип. 29.- Львів, 1993.- С. 62-68.
9. Ярославин С. Визвольна боротьба на західно-українських землях у 1918-1923 рр.- Філадельфія, 1956; Ріпецький С. Українсько-польський процес 1918-1923 перед світовим трибуналом.- Чикаго; Нью-Йорк, 1963; Книш З. З таємних документів польської окупації Західної України.- Торонто,

польській науці тема розроблена значно глибше. Загальні характеристики української проблеми в Другій Речіпосполитій присвячені фундаментальні монографії Р.Тожецького, М. Папезинської-Турек та інших¹⁰. А. Хойновський зосередив увагу на вивченні процесу формування національної політики польських урядів¹¹.

Найбільш ґрунтовно в польській історіографії досліджено формування східної політики на етапі становлення Польської держави. Цій тематиці присвячено роботи А. Гарлицького, А. Чубінського, П. Журавського-Граєвського та інших. А. Партика досліджував ставлення польських політичних партій до автономістського розв'язання справи Східної Галичини у 1919-1922 рр.¹²

Найпильнішу увагу дослідників привертала національна політика польських соціалістів — монографії і статті з цієї проблематики опублікували Е. Коко, М. Сьліва, Е. Єлінський, Ї. Вершлер та інші¹³. Концепції політики польського націоналістичного і консервативного таборів в українському питанні досліджували Р. Вапінський, А. Фрішке. Ш. Рудніцький та інші¹⁴.

1983; Siwicki M. Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich.- T. 1.- Warszawa, 1992; Ukraine and Poland in documents. 1918-1922. / Ed. by T.Hunchak.- New York; Paris; Sydney; Toronto, 1983; Poland and Ukraine. Past and Present. / Ed. by P.Potichnyj.- Edmonton; Toronto, 1980; тощо.

10. Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923-1929.- Kraków, 1989; Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922-1926.- Kraków, 1979.
11. Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921-1939.- Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1979.
12. Garlicki A. Polityka wschodnia obozu belwederskiego // Przegląd Historyczny (dalej cyt: PH).- 1978.- N 3.- S. 459-462; Żurawski vel Grajewski P.P. Sprawa ukraińska na konferencji pokojowej w Paryżu w roku 1919.- Warszawa, 1995; Partyka A. Polskie koncepcje autonomii Galicji Wschodniej w latach 1919-1922 // Studia Historyczne.- 1976.- N 4.- S. 563-575; і т.д.
13. Koko E. Wolni z wolnymi. PPS wobec kwestii ukraińskiej w latach 1918-1925.- Gdańsk, 1991; Śliwa M. Kwestia narodowościowa w publicystyce i programach socjalistów polskich w okresie II Rzeczypospolitej // Dzieje Najnowsze (dalej cyt.: DN).- 1983.- N 1-2.- S. 107-127; Jeliński E. Polityka PPS wobec mniejszości narodowych w latach 1918-1939 // Ibidem.- S. 83-104; Werschler I. Stanowisko T. Hołówki wobec kwestii mniejszości słowiańskich w Drugiej Rzeczypospolitej // DN.- 1980.- N 4.- S. 41-60; та інші.
14. Wapiński R. Endecja wobec kwestii ukraińskiej і бiałорусьkiej // Słowianie w dziejach Europy.- Poznań, 1974.- S. 301-308; Friszke A. Naród, państwo, system władzy w myśli politycznej ZLN w latach 1919-1926 // PH.- 1981.-

Формування і еволюцію поглядів польських комуністів в українському питанні та взаємовідносини з Комуністичною партією Західної України (КПЗУ) досліджували Я. Радзейовський, Б. Колебач, Й. Хлебовчик та інші¹⁵.

Отже, польська історіографія досить глибоко опрацювала проблематику українсько-польських стосунків міжвоєнного періоду та формування національної політики Другої Речіпосполитої. Недоліком деяких робіт є ідеалізація національної політики комуністів та апологетика урядової політики.

Таким чином, не дивлячись на досить глибоке опрацювання тематики польсько-українських відносин, комплексного дослідження позицій польських політичних партій і їхнього впливу на формування урядового курсу в українському питанні немає ні в вітчизняній, ні в польській історіографії.

Тому **метою** дисертації є охарактеризувати ставлення польських політичних партій до політики в українському питанні. Для цього необхідно вирішити наступні **завдання**:

— виділити основні табори польських партій в українському питанні, концепції, цілі і методи їхньої політики;

— прослідкувати хід внутріпартійних і міжпартійних дискусій, погляди окремих діячів і фракцій, а також їхню політичну еволюцію щодо даної проблеми та на цій основі визначити основні етапи польської політики в українському питанні;

— проаналізувати методи та інтенсивність впливу польських партій на формування урядової політики в українському питанні.

Джерельну базу дослідження склали насамперед неопубліковані документи Центрального державного історичного архіву України у Львові, державних архівів Івано-Франківської, Львівської і Тернопільської областей, Архіву нових актів у Варшаві, державного архіву в Жешові та архіву Закладу історії людського руху у Варшаві. Усі архівні матеріали можна поділити на кілька основних груп:

1) документи керівних органів, парламентського представництва і місцевих осередків польських політичних партій;

2) документи громадських і політичних організацій та органів державної влади, які перебували під безпосереднім керівництвом певних політичних сил, їхні маніфести, меморіали, звернення, заяви, законопроекти і т.д.;

3) офіційні документи органів державної влади, звіти поліції про результати обсервації суспільно-політичного руху, матеріали судових процесів.

N 1.- S. 51-71; Rudnicki S. Działalność polityczna polskich konserwatystów 1918-1926.- Wrocław, 1981; тощо.

15. Kolebacz B. Komunistyczna Partia Polski 1923-1929.- Warszawa, 1984; і т.д.

Крім того, у дослідженні використано:

1) опубліковані збірники документів і матеріалів, що стосуються польсько-українських відносин;

2) видавничу продукцію польських політичних партій — програмні документи, агітаційно-пропагандистська література, теоретичні праці партійних ідеологів: Р. Дмовського, С. Гломбінського, С. Грабського, Р.Рибарського, Є. Гертиха, Т. Меруновича, С. Тугута, М. Недзялковського, Л. Василевського, Т. Голувка, Р. Люксембург та ін.¹⁶; публіцистика Ф. Равіти-Гавронського, Л. Радзейовського, М. Прушинського, І. Панненкової, С. Стронського, В. Корфанти, М. Бобжинського, В. Вітоса, К. Чапінського, Й. Беренцвейга, Ю. Мархлевського та інших;

3) мемуарна література — спогади політичних діячів: С. Гломбінського, С. Грабського, Є. Гертиха, С. Тугута, Л. Василевського, Т. Голувка і т.д.¹⁷;

4) преса і періодика польських політичних партій: “Biuletyn Partii Pracy”. “Biuletyn Stronnictwa Zachowawczego”. “Czas”. “Dziennik Ludowy”. “Dzień Polski”, “Gazeta Warszawska”, “Gazeta Warszawska Poranna”, “Jedność Chłopska”, “Kurjer Stanisławowski”, “Myśl Narodowa”, “Piast”, “Polak”, “Polityka”, “Robotnik”, “Rzeczpospolita”, “Słowo Polskie”, “Trybuna Robotnicza”, “Walka Ludu”, “Wiś Wołyńska”, “Wola Ludu”, “Wyzwolenie” і т.д.;

5) опубліковані протоколи засідань сейму і сенату, парламентських і урядових комісій, виступи і експозе польських політиків, збірники законів, статистичні і політологічні довідники, українська преса тощо.

На захист виносяться такі **основні положення дисертації**:

1) У польській партійно-політичній системі виділялося три основні табори з принципово відмінними концепціями розв’язання українського

16. Głabiński S. Sprawa ruska na Ziemi Czerwieńskiej.- Warszawa, 1937; Grabski S. Państwo narodowe.- Lwów, 1929; Rybarski R. Naród, jednostka i klasa.- Warszawa; Kraków; Lublin; Łódź; Paryż; Poznań; Wilno; Zakopane, 1926; Giertych J. O program polityki kresowej.- Warszawa, 1932; Merunowicz T. Sprawa ruska i kongres pokojowy.- Lwów, 1919; Resolution du camarade Niedziałkowski concernant la question des nationalites // Résolutions du XVIII-e Congrès du Parti Socialiste Polonais.- B.m., b.d.- S. 7; Wasilewski L. Kwestia ukraińska jako zagadnienie międzynarodowe.- Warszawa, 1934; Hołowko T. Kwestia narodowościowa w Polsce.- Warszawa, 1922; та ін.

17. Głabiński S. Wspomnienia polityczne.- Pelplin, 1939; Grabski S. Ziemia Czerwieńska - odwieczna, nierozzerwalna część Polski.- Lwów, 1939; Giertych J. O przyszłość Ziem Wschodnich Rzeczypospolitej.- Londyn, 1946; idem, Pół wieku polskiej polityki. Uwagi o polityce Dmowskiego i polityce polskiej lat 1919-1939 i 1939-1947.- Zachodnie Niemcy, 1947.

питання: правоцентристський, ліводемократичний і ліворадикальний.

2) Правоцентристський табір, заперечуючи національну самобутність українського народу, прагнув анексії українських земель, унітарного устрою Польської держави і національної асиміляції української меншини.

3) Табір демократичної лівиці підтримував ідею української державності, виступаючи за федералістське вирішення міжнаціональних суперечностей та ведення щодо українського населення політики державної асиміляції.

4) Ліворадикальний табір протягом досліджуваного періоду еволюціонував від люксембургіанства до визнання права українського народу на самовизначення.

5) Високий рівень напруженості польсько-українських протиріч, відносна роздробленість лівих сил і слабкість їхнього впливу на урядові структури були причиною формування польської державної політики в українському питанні переважно по лінії програмових вимог правоцентристського табору.

Методологічною основою дослідження є принципи об'єктивності та історизму, методи ретроспекції, компаративізму, узагальнення, аналізу і синтезу однотипних фактів.

Наукова новизна роботи полягає у спробі комплексного дослідження концепцій польських політичних партій в українському питанні та їхнього впливу на формування урядової політики у період парламентаризму. Дисертант розширив джерельну базу, врахував здобутки вітчизняної і зарубіжної фахової літератури, що дало змогу по-новому висвітлити проблематику польсько-українських відносин.

Практичне значення роботи. Матеріали і висновки дисертації можуть бути використані державними структурами при опрацюванні концепцій і методів національної політики, а також вченими-істориками для розробки науково-обґрунтованої історії польського суспільно-політичного руху і польсько-українських стосунків та в науково-педагогічній практиці.

Основні положення дисертаційної роботи пройшли апробацію на кафедрі нової і новітньої історії Прикарпатського університету ім. В. Стефаника, в опублікованих працях та на 8 міжнародних конференціях (Львів, 1995, 1996; Тернопіль, 1996, 1997; Івано-Франківськ, 1996; Жешув, 1996; Брест, 1996; Санкт-Петербург, 1997).

Структура дисертації побудована за хронологічно-проблемним принципом. Робота обсягом 175 сторінок складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (280 найменувань обсягом 21 стор.) та 3-х додатків (10 стор.).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Вступ. Обґрунтовано актуальність, хронологічні рамки, предмет і об'єкт дослідження, проаналізовано стан наукової розробки теми, дано огляд використаних джерел, визначено мету, завдання, наукову новизну і практичне значення роботи.

Розділ I. Формування позицій польських політичних партій в українському питанні.

У період становлення Другої Речіпосполитої у польській партійно-політичній системі викристалізувалося три основні табори в українському питанні: правоцентристський, ліводемократичний і ліворадикальний.

Націоналістичні партії — Національно-демократична партія, Народно-національний союз (ННС), Християнсько-національна партія праці (ХНПП) та інші, — виходячи з ідеології суспільного дарвінізму, заперечували перспективи української державності. висували інкорпораційну програму та домагалися проведення політики національної асиміляції української меншини. Поміrkовані партії правоцентристського табору, до яких належали: Польська народна партія „Пяст“ (ПНП-П) і ліберально-консервативні угруповання, — Партія національної правди (ПНП), Християнсько-національна партія (ХНП), Християнсько-національна землеробська партія (ХНЗП), Міщанське об'єднання (МО) та інші, — підтримували синтез інкорпораційної і федералістської програм та у теорії виступали за державну асиміляцію. Протилежність станових інтересів консерваторів і людовців та зацікавленість у партнерстві з ендецією обумовили домінування націоналістичних партій у правоцентристському таборі.

Ліводемократичні партії — Польська партія соціалістична (ППС), Польська народна партія „Визволення“ (ПНП-В), Польська народна партія Лівця (ПНП-Л) та інші, — виступали за утворення федеративного союзу з Українською народною республікою (УНР) та проведення кордону по т.зв. лінії національної рівноваги. Ліводемократичний табір у 1920 р. виступав основною опорою політики Ю. Пілсудського, спрямованої на військово-політичну підтримку УНР. Після невдачі федералістського курсу ліводемократичний табір висував вимогу забезпечення права українського народу на самовизначення та ведення політики державної асиміляції щодо української меншини з метою прив'язання її до платформи польської державності і спрямування українського національно-визвольного руху в антиросійське русло.

Ліворадикальний табір — Комуністична робітничка партія Польщі (КРПП), Польська партія соціалістична Опозиція та інші, — перебуваючи

під впливом люксембургіанства, не розробив ідеології в національному питанні.

Розділ 2. Ставлення польських політичних партій до українського питання в період юридично невизначеного статусу східних кордонів Польщі (1920-1923)

2.1. Уніфікаційні концепції політики правоцентристських партій щодо західноукраїнських земель. Польська політика в українському питанні у 1920-1923 рр. зосереджувалася навколо проблеми юридичного визнання Антантою східних кордонів та польського суверенітету у Східній Галичині. Основним змістом формування політики в українському питанні була дискусія про національний чи багатонаціональний характер і відповідно унітарний чи федеративний устрій Польської держави.

Досягнення санкції Антанти про анексію західноукраїнських земель націоналістичні партії вбачали у реалізації тактики довершених фактів, тобто форсованої уніфікації національних окраїн. Методами цієї політики служили колонізація, переслідування українського національно-визвольного руху, створення „сокальського кордону“, полонізаційний тиск і т.п.

Розходження в українському питанні між націоналістичними і поміркованими партіями проявилися під час дискусії навколо проблеми автономії Східної Галичини. Помірковані партії — ПНП, ПНП-П, Національна робітничка партія (НРП), Національно-державна унія (НДУ) та інші, — з застереженням підтримали концепцію автономістського розв'язання українського питання. Націоналістичні партії відкинули проект автономії, мотивуючи свою позицію загрозою українського сепаратизму.

У процесі розгляду закону, опрацьованого комісією експертів на основі проекту М. Бобжинського (ПНП), ендеки застосували тактику максимального нівелювання прав української більшості Східної Галичини. Основною рисою внесеного С.Гломбінським (НС) проекту було зрівняння її адміністративно-політичного статусу з іншими регіонами Польщі. Ухвалення на таких принципах 26 вересня 1922 р. голосами депутатів правоцентристського табору закону про воєводське самоуправління унеможливило його імплементацію протягом міжвоєнного періоду.

Радикалізація націоналістичного руху та наближення парламентських виборів зумовили консолідацію правого табору — 16 серпня 1922 р. ННС, ХНПП, ХНП і ХНЗП утворили Християнський союз національної єдності („Хену“), газлом якого стало „Польща для поляків“.

Недемократичність виборчої системи, сконсолідованість українського електорату навколо блоку національних меншин та роздробленість польських центристських сил (ПНП, НДУ, Польського центру, Державного об'єднання

на кресах та ін.) зумовили повну поразку останніх на виборах, ослабивши цим позиції „Хени“ та унеможлививши реалізацію доктрини національної держави. Отримавши відносну більшість мандатів, „Хена“ не змогла вплинути на результат обрання першого президента. Ситуативна більшість лівоцентристських партій і фракцій національних меншин забезпечила перемогу висунутому ПНП-В Г. Нарutowичу. Кампанія проти „нав'язаного чужими національностями“ новообраного президента проводилася під лозунгами „боротьби за національний характер польської держави“ і завершилася інспірованим ендеками вбивством Г. Нарutowича.

Поляризація суспільства та наближення терміну вирішення справи східних кордонів актуалізували дискусію про методи розв'язання національного питання. Спостерігалися розходження між ендеками і консерваторами, які вважали, що інтереси держави вимагають створення для національних меншин таких умов, при яких „жодна з них не повинна вважатися чужою“.

Прагнення до сформування польської парламентської більшості обумовило зближення „Хени“ з „Пястом“, каталізатором для якого стало рішення Ради послів у справі визнання східних кордонів Польщі.

2.2. Соціалістичний проект територіальної автономії Східної Галичини. Результати польсько-радянської війни означали поразку федералістської концепції, реалізація якої відсувалася на дальшу перспективу — до утворення незалежної української держави. На перехідний період ліводемократичний табір рекомендував ведення щодо українського населення політики державної асиміляції. Гострота українського питання та невирішеність юридичного статусу Східної Галичини детермінували появу проектів автономістського розв'язання проблеми, що розглядалося як додатковий польський аргумент при вирішенні справи східних кордонів.

За ініціативою Т. Голувка та М. Недзялковського XVIII конгрес ППС 23 липня 1921 р. ухвалив резолюцію про необхідність надання „далеко йдучої автономії для національних меншин, населяючих компактні території“⁴. Після розгляду цього питання у спеціальній партійній комісії під керівництвом Г. Діаманда М. Недзялковський запропонував у жовтні 1921 р. проект територіальної автономії Східної Галичини. Пізніше появилася концепція розв'язання українського питання у формі двох територіальних автономій — для Східної Галичини і окремо для Волині з Південним Поліссям з можливим їхнім об'єднанням у перспективі.

Керівництво Української соціал-демократичної партії (УСДП), за винятком М. Ганкевича, відкинуло запропонований ППС проект автономії. Висунення проекту загострило відносини всередині ППС. Східногалицька

окружна організація пропонувала вирішення проблеми у формі національної автономії чи воєводського самоуправління.

Для узгодження позицій у справі Східної Галичини 25-26 лютого 1922 р. у Львові відбулася конференція ППС. Вперше виявлені протоколи її засідань свідчать, що перевагу отримала поміркована позиція, яка вважала за необхідне винесення цього питання на розгляд партійного конгресу.

Компромісу між керівництвом та східногалицькою організацією було досягнуто у травні 1922 р. Сторони погодилися запропонувати урядові принцип проекту і домагатися від нього його детального опрацювання. Однак запит фракції ППС, який підтримали у сеймі ПНП-В і ПНП-Л, 29 травня 1922 р. було заблоковано націоналістичними партіями.

Питання автономії Східної Галичини актуалізувалося після ухвалення сеймом пропозиції А. Гальбана (ПНП) з вимогою опрацювати законопроект про воєводське самоуправління. У процесі розробки і прийняття закону представники ППС і ПНП-В М.Недзялковський і Л.Хомінський робили безрезультатні спроби наближення його до принципів територіальної автономії.

Ліводемократичні партії взяли активну участь у виборчій кампанії 1922 р. на західноукраїнських землях, розраховуючи на підтримку українського електорату. Ситуативна більшість польських лівоцентристських партій і фракцій національних меншин, яка утворилася під час президентських виборів, продемонструвала можливість тактичної співпраці Української парламентської репрезентації з польською демократичною лівицею.

2.3. Подолання комуністами люксембургіанських помилок в українському питанні. Недооцінка КРПП важливості національного фактору у революційній боротьбі впливала на ізоляцію партії, зменшувала її роль у суспільно-політичному житті. Процес поступового перегляду комуністами своїх позицій у національному питанні проходив під дією директив Комінтерну та під тиском українського робітництва, яке переважало в місцевих організаціях у Східній Галичині.

Розбіжності у національному питанні між КРПП та Комуністичною партією Східної Галичини (КПСГ) стосувалися форм їхньої співпраці. Враховуючи юридично невизначений статус регіону, КПСГ прагнула до рівноправного співробітництва, відкидаючи принцип субординації. Тактиці економічної і політичної боротьби, пропонованій КРПП, КПСГ протиставляла орієнтацію на національне збройне повстання з метою приєднання Східної Галичини до Радянської України.

Святоюрська конференція 30 жовтня 1921 р. засвідчила відсутність

єдиного підходу в керівництва КРПП до розв'язання українського питання та схильність до люксембургіанства. Ініційована групою А. Варського на III конференції 11-15 квітня 1922 р. спроба перегляду політики партії у національному питанні завершилася безрезультатно.

Загострення відносин між КРПП і КПСГ на національному ґрунті відбулося у період виборів 1922 р. Група О. Крилика в КПСГ спільно зі всіма українськими партіями національно-державницького табору бойкотувала вибори. Т. зв. „капеерпівці“ взяли в них участь у рамках Союзу пролетаріату міст і сіл, підтримуючи у своїх відозвах прагнення українського народу до самовизначення. Конфлікт між КРПП і КПСГ засвідчив невідповідність національної політики польських комуністів умовам Західної України.

Розділ 3. Поляризація концепцій національної політики у період поглиблення кризи парламентаризму (1923-1926)

3.1. Посилення асиміляційної політики „Хено-Пяста“ у південно-східних воєводствах. Рішення Ради послів, яке санкціонувало анексію західноукраїнських земель і звело українське питання до рангу внутрішньої проблеми Польщі, стало каталізатором для зближення „Хени“ і „Пяста“ з метою реалізації доктрини національної держави.

Підписання 17 травня 1923 р. між ними Лянцкоронського пакту передбачало забезпечення національного характеру Другої Речіпосполитої, створення уряду польської більшості, нарощування асиміляційної політики на „східних кресах“ та усунення українського селянства від участі у земельній реформі. Політика уряду „Хено-Пяста“ на чолі з В. Вітосом спрямовувалася на безоглядну реалізацію принципів Лянцкоронського пакту. Розходження у питаннях стратегії і тактики „кресової“ політики та протистояння між людовським і консервативним крилом у справі земельної реформи зумовили втрату блоком абсолютної більшості у сеймі і відставку уряду В. Вітоса.

Зовнішньополітична ситуація, політика українізації в УСРР та перегрупування сил у партійно-політичній системі Польщі активізували дискусію у правоцентристському таборі щодо концепцій політики в українському питанні. Консолідація консервативного руху відбувалася на ґрунті заперечення земельної реформи та пропагування поміркованої національної політики „на основі ягеллонського принципу „вільні з вільними і рівні з рівними“, але з умовою, що ці народи сприймуть платформу польської державності“. „Пяст“, навпаки, закликав до нарощування колонізаційної політики, не надаючи при цьому справі збереження „польського стану посідання“ вирішального значення.

Неможливість цілковитої реалізації принципу національної держави стимулювала модифікацію програмних вимог ННС. Нова політика робила поворот у бік державної асиміляції при збереженні остаточної мети — національної асиміляції. Цей курс передбачав толерантнішу культурну політику, обмежений допуск українського селянства до парцеляції, утравізацію шкільництва. Виявом цього стала участь ННС у поза-парламентському кабінеті В. Грабського та розробка пакету мовних законів під керівництвом міністра освіти С. Грабського.

На ґрунті полеміки про заснування українського університету та методи стабілізації становища у східних воеводствах зростали розбіжності між націоналістичними і поміркованими партіями. З метою запобігання відходу і консолідації консерваторів ННС виступив за збільшення максимуму землеволодіння на „східних кресах“. Крім того, розбіжності між ендеками і консерваторами стосувалися політики в українському питанні. У ставленні до українців ПНП вимагала „поваги їхньої відмінності при умові їхньої лояльності“.

Поглиблення кризи парламентаризму і неможливість створення уряду польської більшості стимулювали перехід ендеції на шлях вимоги конституційних змін, прийняття елементів доктрини тоталітарної держави. Висунені С. Гломбінським на IV з'їзді ННС 26 жовтня 1924 р. пропозиції зміни конституції і виборчої ординації свідчили про дискримінацію виборчих прав українського електорату та створення системи протекціоністських заходів для непропорційного збільшення кількості польських депутатів з метою усунення національних меншин від впливу на державну політику. Вимоги конституційних змін підтримали всі партії правоцентристського табору, диференціюючись за рівнем радикальності пропонованих трансформацій.

Спроби безоглядної реалізації ННС принципів національної держави детермінували зростаючі непорозуміння з консерваторами і хадеками у справі концепцій, цілей і методів національної політики. Незважаючи на спільність інтересів у питанні зміни конституції і виборчої ординації зазначився відхід консерваторів, людовців і хадеків від радикального націоналізму ендеції, яка перестала виконувати консолідуючу роль. В умовах опозиційності лівих сил і партій національних меншин друга спроба створення „Хено-Пястом“ уряду польської більшості у травні 1926 р. зазнала поразки. Це посприяло успіхові перевороту Ю.Пілсудського і приходу до влади табору „санації“.

3.2. Перехід демократичної лівиці до тактики висування часткових гасел в українському питанні. Нову ситуацію, яка виникла після рішення Ради послів, лівodemократичні партії розглядали як можливість застосування

політики державної асиміляції та впровадження закону про воєводське самоуправління. Однак висунення Українською народно-трудовою партією вимоги територіальної автономії для західноукраїнських земель як етапу на шляху до здобуття незалежної державності свідчило про стратегічні розбіжності у національному питанні між польською демократичною лівицею та українським національно-державницьким табором.

Лівodemократичні партії різко негативно поставилися до спроби реалізації доктрини національної держави урядом „Хено-Пяста“, вказуючи, що його політика веде до загострення міжнаціональних антагонізмів. Після його падіння вони підтримали позапарламентський кабінет В. Грабського, виступаючи за збереження нестабільної політичної рівноваги. Посилення антидержавного спрямування українського національно-визвольного руху, перехід УСДП на комуністичні позиції та перегрупування сил у польській партійно-політичній системі зумовили зміни у тактиці лівodemократичних партій, — відхід від максималістських гасел на користь часткових.

На пропозицію М. Незялковського ХІХ конгрес ППС (30 грудня 1923 р. — 1 січня 1924 р.) висловився за розв'язання українського питання у два етапи: на першому необхідно вирішити проблеми покращення адміністрації та забезпечення рівноправ'я, а на другому — надання Східній Галичині і Волині територіальної автономії. З підготовлених резолюцій було вилучено пункт про остаточне розв'язання національних проблем шляхом самовизначення. У практичній діяльності ППС та ПНП-В проявлялася тенденція до усунення гасла територіальної автономії на другий план та постановка першочергових вимог у справі прискорення земельної реформи, покращення адміністрації, відкриття українського університету у Львові. Проявом назадницької тактики лівodemократичного табору стали розходження між ППС і Союзом польських народних партій (СПНП) у справі мовних законів.

Зміна тактики стимулювала відхід з лівodemократичних партій радикальних елементів, — Незалежної селянської партії (НСП), Соціалістичного союзу „Праця“ і Польської партії соціалістичної Лівиці (ППС-Л), які вимагали забезпечення українському населенню права на самовизначення. Втрата демократичною лівицею ініціативи у вирішенні національного питання ослабила її позиції та сприяла переходу частини прихильників у ліворадикальний табір.

Необхідність зайняття чіткої лінії в національному питанні з метою ідейно-організаційного зміцнення лівodemократичного табору та відносно ослаблення „Хено-Пяста“ вплинули на подолання тактики часткових вимог. ХХ конгрес ППС (31 грудня 1925 р. — 3 січня 1926 р.) на пропозицію Т. Голувка і А. Щерковського та з'їзд СПНП 6 грудня 1925 р. з ініціативи А.

Дубровніка висловилися за необхідність запровадження територіальної автономії для регіонів з українською більшістю. Вимоги перегляду національної політики та надання західноукраїнським землям територіальної автономії були серед гасел ліводемократичних партій, які підтримали травневий переворот 1926 р.

3.3. Визнання права українського населення на самовизначення у політиці ліворадикального табору. Анексію західноукраїнських земель КРПП оцінювала як заперечення права українського населення на самовизначення. Консолідація „Хено-Пяста“ послужила каталізатором для зростання зацікавленості польських комуністів українським питанням та зближення з українськими ліворадикальними рухами.

Поворотним пунктом еволюції КРПП в українському питанні став II з'їзд (19 вересня – 2 жовтня 1923 р.). В ухвалі з національного питання „За нашу і вашу свободу“, прийнятій за ініціативою групи А. Варського, декларувалася підтримка української національно-визвольної боротьби за возз'єднання з Радянською Україною. Перейменування КПСГ в Комуністичну партію Західної України (КПЗУ) та поширення її діяльності на Волинь, Холмщину, Полісся і Підляшшя свідчило про комплексне сприйняття КРПП українського питання. Українофільський курс КРПП та політика українізації в УСРР зумовили зростання прокомуністичних настроїв на західноукраїнських землях, зокрема, сприяли переходу УСДП на комуністичні позиції.

Наміри пов'язання українського національно-визвольного руху з революційною боротьбою польського пролетаріату проявилися на III з'їзді КРПП (14 січня — 4 лютого 1925 р.), на якому вона була перейменована в Комуністичну партію Польщі (КПП). Група Ю. Лещинського з метою утримання на західноукраїнських землях хвилі антидержавних виступів, яка спадала внаслідок реформістських заходів уряду В. Грабського, висувала лівацькі гасла неплачення податків, збройної боротьби з поліцією тощо. На IV конференції КПП лівацьке керівництво було усунене, а його лозунги визнано шкідливими.

Радикальність національної програми комуністів впливала на консолідацію навколо КПП ліворадикальних сил, що відходили від ліводемократичного табору — НСП і ППС-Л. Нечіткість вимог щодо забезпечення права на самовизначення для українського населення у їхній діяльності диктувалася необхідністю використання переваг легальної організації.

Ліворадикальний табір підтримав переворот Ю. Пілсудського, не ототожнюючи, однак, своїх цілей з „санациєю“ та висуваючи гасло самовизначення у національній політиці.

У **ВИСНОВКАХ** узагальнено основні результати дослідження, визначено концепції та цілі політики польських партій в українському питанні. Підкреслено, що формування національної політики Польщі в 1920-1926 рр. відбувалось переважно під впливом правоцентристського табору.

Основні результати дослідження викладені у таких публікаціях автора:

1. Концепції федералізму у східній політиці Польщі (1918-1920) // Славістичні студії.- Т. 1.- Львів, 1997.- С. 153-158.
2. Українське питання у політичних концепціях польських правоцентристських партій (1918-1920) // Галичина.- 1997.- № 1.- С. 37-44.
3. Проблема автономії західноукраїнських земель у 1921-1922 рр. // Проблеми слов'янознавства.- Вип. 49.- Львів, 1996.- С. 87-90.
4. Політика „Хено-Пяста“ в українському питанні (1923-1926) // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції.- Івано-Франківськ, 1997.- С. 191-199.
5. Канцэпцыя неауніі у рэлігійнай палітыцы Польшчы // Брэсцкая унія 1596 г.: гісторыя і культура. (Тэматычны зборнік навуковых прац).- Брэст, 1996.- С. 21-23.

Геник М.А. Українське питання у діяльності польських політичних партій (1920-1926).— Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02.— всесвітня історія.— Чернівецький державний університет ім. Ю. Федьковича, Чернівці, 1997.

Дисертація присвячена дослідженню позицій польських політичних партій щодо українського питання та їхнього впливу на формування національної політики Польської держави. Встановлено, що за критерієм розв'язання українського питання у польській партійно-політичній системі виділялося три основні табори: правоцентристський, ліводемократичний і ліворадикальний, які відповідно пропагували концепцію національної асиміляції, державної асиміляції та самовизначення. Стан польсько-українських відносин та співвідношення суспільно-політичних сил зумовили формування польської державної політики в українському питанні переважно по лінії програмових вимог правоцентристського табору.

Ключові слова: українське питання, польські політичні партії, національна політика, польсько-українські відносини.

Геньк Н.А. Украинский вопрос в деятельности польских политических партий (1920-1926).— Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02.— всемирная история.— Черновицкий государственный университет им. Ю. Федьковича, Черновцы, 1997.

Диссертация посвящена исследованию позиций польских политических партий в украинском вопросе и ихнего влияния на формирование национальной политики Польского государства. Установлено, что согласно критерию разрешения украинского вопроса в польской партийно-политической системе выделялось три основные лагеря: правоцентристский, леводемократический и леворадикальный, которые пропагандировали соответственно концепцию национальной ассимиляции, государственной ассимиляции и самоопределения. Состояние польско-украинских отношений и соотношение общественно-политических сил обусловили формирование польской государственной политики в украинском вопросе преимущественно по линии программных требования правоцентристского лагеря.

Ключевые слова: украинский вопрос, польские политические партии, национальная политика, польско-украинские отношения.

Genyk M.A. Ukrainian question in the activity of the Polish political parties (1920-1926).- A manuscript.

Dissertation for the attainment of the scientific degree of Candidate of History, 07.00.02.- Universal history.- Chernivtsi State University named after Yu. Fedkovich, Chernivtsi, 1997.

The dissertation is devoted to the investigation of the positions of the Polish political parties concerning Ukrainian question and their influence on the national policy formation of Polish State. Taking into consideration the criteria of the Ukrainian question solution it is determined that three main camps in the Polish party and political system were singled out: rightcentric, leftdemocratic and leftradical which propagandized the conception of national assimilation, state assimilation and self-determination accordingly. The state of the Polish-Ukrainian relationships and the correlation of social and political forces calls forth the formation of the Polish state policy in the Ukrainian question on the line of program demands of the rightcentric camp mainly.

Key words: Ukrainian question, Polish political parties, national policy, Polish-Ukrainian relationships.

430968

